

TEKKE EDEBİYATI MI, TÜRK TASAVVUF EDEBİYATI MI?*

İsmail GÜLEÇ**

Öz

Edebiyatımızın önemli damarlarından olan tasavvufi edebiyatın isimlendirilmesi tartışılan konulardandır. İlk başlarda Türk halk edebiyatı kitaplarının bir bölümü olarak değerlendirilen bu tür, daha sonra müstakil kitapların konusu olmaya başlamakla beraber, isimlendirilmesinde ortak bir görüş oluşturulmuş değildir. Tam olarak belirlenemeyen bir diğer husus da tasavvufi şiir ve mutasavvıf şair tanımlamalarından ne anlaşılacağıdır.

Bu bildiride tasavvuf edebiyatının çerçevesini tespit etme önerisinde bulunulacak ve 'Mutasavvıf şair kimdir?' ve 'Tasavvufi şiir nedir?' sorularına cevaplar verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Tekke edebiyatı, tasavvuf edebiyatı, tasavvufi şiir.

Turkish Mystic literature or Dervish lodge's literature?

Abstract

The sufi (mystic) poets denomination which the most of the major arteries is debated issues. In the beginning, it had been classified the part of Turkish folk literature, later on, began to be matter of substantive books. Nonetheless has not been created a standard name. Exactly one other issue that can not be determined is what it mean sufi poets and poems.

In this paper we will propose to determine the framework of mystic literature and we will try to answer questions "Who is mystic poet" and "What is the mystic poetry"

Keywords: Turkish Literature, Lounge literature, Mystic Literature, mystic poetry.

Türkiye'de son yıllarda üniversitelerin ve araştırmacıların sayısındaki artışa paralel olarak tasavvuf-tekke edebiyatı ile ilgili çalışmalar geniş bir literatür oluşturacak kadar artmıştır. Yeni yapılan bu çalışmalarla sahanın sınırları daha da belirginleşmiş, ilk başlarda halk edebiyatı kitaplarının bir bölümü içinde değerlendirilen bu edebiyat, müstakil kitapların konusu olmaya başlamıştır. Bununla birlikte edebiyatımızın önemli damarlardan biri olan tasavvufi şiirin isimlendirilmesinde henüz bir birlik oluşturulmuş değildir. Klasik edebiyatımızda bir üslup özelliği olarak dile getirilen ve 'tasavvufâne', 'rindâne', 'hakîmâne',

---

* 25-27 Nisan 2007 tarihleri arasında Erzurum'da düzenlenmiş olan *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu*'nda sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş halidir.

** Doç. Dr. , Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, igulec@sakarya.edu.tr, www.ismailgulec.net

'ârifâne' gibi terimlerle ifade edilen bu tarz şiir; dini, İslâmî, İslâmî-Türk, tasavvufî, mistik, dinî-tasavvufî halk edebiyatı, tekke, zümre-tarikât edebiyatı gibi adlarla anılmış ve araştırmacıların görüş ve değerlendirmelerine göre çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir.

Günümüzde, tekke -tasavvuf- edebiyatı, ansiklopedi ve ders kitaplarında yer alan genel tasnife göre; anonim ve âşık edebiyatı ile birlikte halk edebiyatının bir alt bölümü olarak incelenmektedir. Anonim halk edebiyatının halk bilim çalışmalarıyla birleşmesi ve kendi içinde müstakil bir disiplin oluşturması âşık ve tekke edebiyatlarından farklılaşmasını sağlamış ve bu iki tarz şiirin müstakil olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

Oysa başlangıç dönemlerinde, Türkiye'de halk edebiyatı çalışmalarının ilk ve önemli temsilcisi Fuad Köprülü başta olmak üzere (1991: 1-7), Abdülbaki Gölpınarlı (1968: 357-74), Pertev Naili Boratav (2000: 86-87) Şükrü Elçin (1986: 1-4) gibi araştırmacılar, bu tür metinlerin halk edebiyatı içinde değerlendirilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Buna karşın Agâh Sırrı Levend (1988: 28-37) Vasfi Mahir Kocatürk (1968: 3-7) ve Abdurrahman Güzel (2000: 48-49) ise bu tip metinlerin halk ve divan edebiyatları ile ilişkileri olmakla birlikte zaman içinde kendilerine özgü bir kimlik geliştirdiklerini belirttikten sonra ruh ve yapı itibarıyla Türk edebiyatında ayrı bir disiplin, diğer iki geleneğin de bağlı olduğu üçüncü bir gelenek olması gerektiğini iddia etmektedirler. (Akarpınar, 2006: 632-33)

Bu edebiyatın oluşması ve gelişmesi, tasavvufî düşünce hareketlerinin bu topraklara gelişiyle çok yakından ilgilidir. Bundan dolayı meseleyi daha iyi anlamak için tarihsel gelişim göz önünde bulundurulmalıdır.

Osmanlılar Anadolu'ya geldikleri zaman tasavvufî hareketler iyice yayılmıştı ve hemen her bölgede nüfuz sahibi şeyhler bulunuyordu. Selçuklular döneminde Konya ve Kırşehir tasavvufun iki farklı yönünün geliştiği iki kaynaktı. Özellikle Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra oluşan siyasi karmaşa ve kavgalarda, kendilerine taraf ve meşruiyet kazandırmak isteyen beylikler şeyh efendilere yoğun ilgi gösterdiler. Ertuğrul Gazi ve devletin kurucusu Osman Gazi mutasavvıflarla çok yakın ilişki içindeydiler. Edebâlî birinci padişahın kayınpederi, Hacı Bektaş Veli ise ikinci padişah Orhan Gazi'nin dua edicisi şeyhler idi. Dolayısıyla bu devirlerde yazılan şiirlerde tasavvufî ve dini öğeler çokça bulunuyordu. Bundan dolayı Osmanlı edebiyatının başlangıcını tasavvuf devrinin açtığı düşünülürdü. (Şehabeddin Süleyman, Köprülü, 1913; s. 132-3) Âşık Paşa, Süleyman Çelebi ve Şeyhî bu dönemin mutasavvıf şairleri arasında zikredilmektedir. Bu anlayışa göre tasavvuf bir edebiyat olarak değil, Türk edebiyatı devirlerinden biri olarak görülmektedir.

Fuat Köprülü (1890-1966), daha sonra tek başına kaleme aldığı *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde Hoca Ahmed Yesevî ile başlattığı bu akım için "Tasavvufî Halk Şiiri" ismini kullanmaktadır. (1981: 192) Anadolu'ya gelindiğinde ise bu akımı Yunus Emre ile devam ettirirken 'Sufyâne Türk Şiiri' başlığıyla yeni bir akımdan söz

etmekte, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza ve Sultan Veled'i bu isim altında değerlendirmektedir. (1981: 260-3) İsimlendirirken de şairlerin hitap ettikleri toplulukları göz önünde bulundurmaktadır.

“Edebi eser “muayyen bir zevk seviyesine mensup okuyuculara her hangi bir tesir telkin ve tebliğ eden” eserdir. Zevk seviyeleri, ilerlemiş cemiyetlerde birbirinden çok farklıdır. Çünkü ictimâî iş bölümü, bir cemiyet içindeki ferdleri ayrı ayrı vazifelere tahsis etmek sûretiyle onlar arasında yaşamak, görmek ve duymak itibarıyla bir çok farklar doğuruyor. İctimâî sınıfları, meslekî zümreleri vücûda getiren bu amil, tabiatıyla çeşitli çeşitli bir takım zevk seviyeleri de vücûda getiriyor. Bugünkü değil, mesela bundan üç dört asır evvelki “Anadolu Türklerini bir misal olarak göz önüne getirirsek, fikir ve zevk seviyeleri bakımından birbirinden çok farklı bir takım sınıfların ve mesleki-mezhebî zümrelerin mevcûdiyetine görürüz... “Halk edebiyatı” mahsulleriyle bedii ihtiyâcını tatmîn eden basit bir köylü, klasik edebiyat tesiri altında kalmış derviş-aşıkların destanlarını dinleyen bir yeniçeri, Arap-Acem edebiyatlarının bütün inceliklerine vakıf bir medrese veya saray mensubu elbette birbirinden çok farklı zevk seviyelerine mensuptur... Diğer taraftan mahiyetleri ve an’aneleri birbirinden farklı olan ve birbirinden ayrılan çeşitli tarikat mensupları mesleki zümreler erbabı da kendilerine mahsus ‘zümrevî edebiyatlar’ vücûda getirmişlerdir. ” (Köprülü, 1981: 3-4)

Fuad Köprülü'nün bu değerlendirmesi kendisinden sonra gelen araştırmacıların bu yönde düşüncelerini temin etmiş ve bir dönem talebesi olan Abdülbaki Gölpınarlı tarafından geliştirilerek aşağıda açıklanacak olan üçlü tasnife dönüştürülmüştür. Gölpınarlı'nın bu tasnifi de kendisinden sonra gelen birçok araştırmacı tarafından taklit edilmiştir.

Fuad Köprülü, tasavvuf edebiyatının menşei bahsinde İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatının daha iyi anlaşılabilmesi için İslami edebiyatın oluşum sürecini anlatmakta ve bu süreçte oluşan ‘Edebîyat-ı Sûfiye’ yani tasavvuf edebiyatının doğuşunu ve gelişimini bizdeki tasavvuf edebiyatının beslendiği ve etkilendiği kaynak olarak zikretmektedir. (1981: 125-127) Bu tarihsel bilgi onun temellendireceği tasnif için oldukça önemlidir.

Köprülü, Acem edebiyatında tasavvufun gelişimini özetlerken tasavvuf edebiyatının bir özelliğine daha dikkat çekmektedir. O, Hakim Senâî ve Feridüddin Attar gibi şairlerin şiirlerini tasavvuf altında değerlendirmemektedir. İsimleri geçen şairler hayatlarını bir sufi gibi geçirmelerine rağmen eserlerini halka ahlak ve sûfi adâbını telkin maksadı ile yazmış oldukları için tam manasıyla mutasavvıf şair sayılmazlar. Çünkü Köprülü, onların şiirlerini *ruhtan kopan akıl başta değilken söylenen bir feryâd değil, uzun ve ince düşüncelerle belirli bir biçimde yazılmış* “ahlâk-ı sûfiye” mecmuası şeklinde değerlendirmektedir. (1981: 126) Köprülü'nün bu ayırımına göre mutasavvıf şairlerin şiirleri ikiye ayrılmaktadır: Öğretici (didaktik) olanlar ve coşkulu (lirik) olanlar. *Mesnevî, Mantıku't-Tayr, İlâhînâme, Gülşen-i Râz* vb halka hakikatleri öğretmek üzere

kaleme alınmış eserler olarak kabul edildiği için ilkinden ayrılmaktadır. Mevlana'nın *Divân*'ı tasavvufi şiire, *Mesnevî*'si de ahlâk-ı sūfiye denilen türe güzel bir örnek olarak verilmektedir. İran şiirinde lirik eserlerin azlığına karşın didaktik eserlerin çokluğuna dikkat çeken Köprülü, tasavvuf edebiyatının sosyal şartların da etkisiyle o kadar etkili olduğunu, lâ-dinî şiir yazan şairlerin bile tasavvufun kavramlarını, mecazlarını, mazmunlarını şiirlerinde kullandığını söyler. (1981: 130) Şûhâne deyince akla gelen Nedim'de bile bu tür özellikleri görürüz. Köprülü'ye göre bu özellik bu tip şiirleri tasavvufi şiirden saymamıza yetmez. Tasavvufi saymamız için tasavvufi bir hal içindeyken, kendinden geçmiş bir vaziyette söylenilmiş olması lazımdır.

Tasavvuf edebiyatının iki ana damardan beslendiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, *Kaside-i Bürde* ile başlayan, İbn Fariz kasideleri ile devam eden Arap edebiyatı eserleriyle, Ebu Said'in rübailerıyla zirveleşen ve Mevlana ile tekemmül eden Acem edebiyatının güzel örnekleridir. Selçuklu'nun merkezi Konya başta olmak üzere Arap-İran edebiyatının tasavvufi örneklerinden beslenen şairler de halka ulaşmak için Türkçe yazacaklardır. İkincisi ise İslamiyet öncesi Türk edebiyatının etkisinin devam ettiği ve hece ölçüsünün kullanıldığı, dilinin daha anlaşılır olduğu Ahmed Yesevî ile başlayan ve Yunus Emre ile devam eden XIII. asırda Türkistan, Harezm ve Horasan'dan gelen Yesevî ve Hayderî dervişlerinin kendileriyle beraber getirdikleri hikmetler ve ilahiler etkisindeki kaynaktır. Bu kuvvetli akım neticesinde Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza, Sultan Veled, Hoca Dehhânî ve Yunus Emre gibi büyük şairler çıktı. Birincisinden 'Tasavvuf Şiiri', ikincisinden ise daha çok 'Tasavvufi Halk Şiiri' anlaşılmaktadır

Köprülü, tasavvufi halk şiirinin Anadolu'daki ilk mümessilleri arasında Sultan Veled, Ahmed Fakih ve Şeyyad Hamza'yı sıralamakta, ancak Yunus Emre'de en üstün olgunluk derecesine yükseldiğini belirtmektedir. (Köprülü, 1981; 263-7). Beslendikleri kaynaklara göre yapılan bu tür ayırım isimlendirme problemlerinin hem sebebi, hem de çözümü olacaktır. Tasavvufi şiir daha çok klasik edebiyat bünyesi içinde değerlendirirken diğeri tekke edebiyatı altında işlenecektir.

Daha çok Mevlevilik ve Bektaşilik ile ilgili neşrettiği kitaplarından tanıdığımız **Abdülbaki Gölpınarlı** (1900-1982) tasavvufi halk edebiyatını hitap ettiği zümrelere göre incelemiştir. Zümre adını verdiği şiirlerin kaynağının Yunus Emre olduğunu söyledikten sonra zümreleri üç ana başlık altında inceler:

1- Tasavvufi (Zühdi) halk edebiyatı: Zahidâne şiirlerden oluşur ve temsilcileri arasında Said Emre, İsmail Emre, Hacı Bayram Veli, Eşrefoğlu; Ümmi Sinan ve Sinan Ümmî, Niyâz-i Mısırî ve Aziz Mahmud Hüdayî zikredilmektedir.

2- Alevi-Bektaşî halk edebiyatı: Bu edebiyatın kendine has bir terminolojisinin olması, Alevi inançlarının yer alması, erkândan bahsetmesi, ehl-i beyt sevgisinin had safhada oluşu, Erdebil dergâhına bağlılık gibi özellikleri bulunduğu bu şiirin önemli temsilcileri arasında Kaygusuz Abdal, Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Seyranî, Harabî, Dertli, Turabî zikredilmektedir.

3- Hamzavi-Melâmî halk edebiyatı. Batınî temayüllerinin az olduğu, vahdet-i vücûd inancının çok sağlam olduğu, ehl-i beyt sevgisinin fazla olduğu ve tasavvufun temel kavramlarının görüldüğü Hamzavi-Melâmî edebiyatının temsilcilerinin arasında Hacı Bayram, Ahmet Sarban, Dukakinzade Ahmed, Vizeli Alaaddin, İdris-i Muhtefi, Muhyî, Lâmekânî Hüseyin, Oğlanlar şeyhi İbrahim, Sunullah Gaybî, Bosnalı Abdullah, Sarı Abdullah önemli temsilcileridir. (1968; 360-375)

Yukarıda üç farklı isim altında incelenen şairlerin bir kısmı klasik edebiyat, bir kısmı da tekke edebiyatı altında incelenmektedir. Ayrıca bütün tarikatlar arasında Bektaşilik ve Melamilik'i ayrı başlıklar altında incelemesi, bunun yanında diğerlerinin hepsini bir başlık altına alması tasnifte sıkıntı yaratmaktadır. Kendine has özellikleri olması bakımından Mevlevî edebiyatı da pekâlâ bir başlık altında incelenebilir. Örnekler çoğaltılabilir.

Konu ile ilgili görüş sahibi bir diğer araştırmacı olan **Agah Sırrı Levend** (1894-1978) Ümmet Çağı Edebiyatı'nın üç kolundan biri olarak 'Tasavvufi Halk Edebiyatı' ismini kullanmaktadır. Bununla beraber diğer iki koldan biri olan Halk Edebiyatı içinde 'tekke şii'ri'nden bahsetmektedir, ancak bununla neyi kastettiğini açıklamamaktadır. (1988: 35) Bu tür şairlerin tasavvuf felsefesine dayandığı, muhatap olarak halkı seçtikleri ve halka yakın oldukları için bu türe Tasavvufi Halk Edebiyatı adını verdiğini söylemektedir. Bunların içinde bir bölümünün ise tasavvuf neşvesi içinde ilahi bir inancın heyecanı ile yazılmış olmasından dolayı Tekke Şiiri olarak isimlendirilmektedir. (1968; 182) Levend'in verdiği örneklerde baktığımızda halkın itikadının ve tasavvuf anlayışının şekillenmesinde etkili olmuş *Mesnevî*, *Envârü'l-Aşıkîn*, *Muhammediye*, *Ahmediye*, *Gülşen-i Tevhîd*, *Ravzatü't-Tevhîd*, evliya menkıbeleri ve tezkire türü eserleri görürüz. Şüphesiz bu isimle kastedilen anlam kendisinden sonra gelenlerce zikredilen isimle aynı olmasına rağmen farklıdır. Bu eserlerin ortak özelliği öğretici olmasıdır. Köprülü bu tür eserleri tasavvufi eser olarak kabul etmez. Gölpınarlı'nın tasnifine göre ise bu tür eserleri zühdî edebiyat altında tasnif edebiliriz. Bir de bunlardan farklı olarak tekkelerde okunan ilahi, nefes, nutuk ve devriyeler vardır. Bunların özelliği ise coşkulu oluşlarıdır. Bunlara da tekke şii'ri adını vermektedir. (1968; 183-84) Önemli temsilcileri arasında Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Hatayî, Hacı Bayram Velî, Eşrefoğlu Rumî, Ahmed Sarbân, Ümmî Sinân, Üftâde, Pir Sultan Abdal, Aziz Mahmûd Hüdâyî, Niyâzî-i Mısırî Sezâî-i Gülşenî gibi isimler sayılmaktadır. Her iki başlık altında sıralanan şairlerin aynı düşüncede insanlara hitap ettiğini düşündüğümüzde isimlendirmenin sorunlu olduğunu söyleyebiliriz. Gölpınarlı'nın tasnifine göre de dar kapsamlıdır.

Türkiye'de halk edebiyatı çalışmalarında Köprülü'den sonra akla gelen ilk isim, bir dönem onun asistanlığını da yapan **Pertev Naili Boratav**'dır (1907-1998). Boratav'ın genel olarak kullandığı isim "Tekke şairleri ve edebiyatı" şeklindedir. Bununla beraber bu başlık altında bir takım farklılıklara da dikkat çekmektedir. Boratav, Tekke şairlerini yetiştikleri muhit açısından ikiye ayırmaktadır.

Tekkelerin (Bektaşî, Kadiri, Halvetî vb.) kuruldukları ve geliştikleri şehirlerde yetişen şairleri tekke şairi olarak saymakta, buna karşın köy çevrelerinde özellikle Kızılbaş-Aleviler veya kendi mezhepleri arasında yetişen şairleri âşıklardan ayırmanın güç olduğunu dolayısıyla tekke şairleri arasında değil, âşıklar arasında zikredilmesinin daha doğru olacağını belirtmektedir. Mesela Pir Sultan Abdal birçok yönü ile âşıktır. Buna karşın şehirlerde yetişmiş tekke şairleri içinde aşık geleneğiyle ortak özellikler gösterenler Bektaşî şairleridir. Aziz Mahmut Hüdayî ve Niyazî Mısrî gibi şairlerin ise katıksız tekke şairi olduklarını söyler. (Boratav, 1992; 21-22)

Boratav'ın tekke şiirine yüklediği bu anlam onun genel anlayıştan farklı olduğu bir yöndür. Farklı olduğu bir başka yön ise bir başka eserinde şairler arasında Bektaşî-Alevî ayırımı yapmaması, din ve tasavvuf şairleri ile laik şairler diye ikiye ayırmasıdır. (Boratav, 2000^b) Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Hacı Bayram Veli, Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmî, Ümmî Sinân ve Harâbî'yi din ve tasavvuf şairleri arasında zikretmektedir. Görüldüğü gibi Boratav'ın konuya ilişkin görüşleri zaman içinde değişiklik göstermiştir.

Boratav'ın Halk Edebiyatının anonim eserleri incelemesi gerektiğini, Aşık ve Tekke edebiyatlarının farklı sınıflara ait zümre edebiyatları olduğunu ve müstakil olarak incelenmesi gerektiğini söylemesine karşın (1982: 31-32) **Şükrü Elçin** her ne olursa olsun Tekke Edebiyatı şairlerinin ürünlerini Halk Edebiyatı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. (1977: 1-16) Ancak eserlerinde bu konu çerçevesinde verdiği bilgiler oldukça azdır. Çalışmalarını halk edebiyatının diğer sahalarında yoğunlaştırmış olması onun konuya biraz uzak kaldığı izlenimini uyandırmaktadır.

Tekke şiiri ve abdallar zümresi diye bir ayırım yapan bir başka araştırmacı **Necla Pekolcay**'dır (1925-2008). Pekolcay İbrahim Gülşenî, Ümmî Sinân, Aziz Mahmud Hüdayî, Hacı Bayram Veli, Üftâde ve Ahmed Sarbân gibi şairleri, tekke şairleri içinde, Boratav'ın aşık olarak ifade ettiği Kaygusuz Abdal, Abdal Musa, Abdal Murad, Abdal Kumral ve Pir Sultan Abdal'ı ise abdallar zümresi içinde değerlendirmektedir. Pekolcay'a göre bunların özellikleri Müslüman ve İslam tasavvufuna bağlı olan Türkler olmalarıyla birlikte inançlarında Şamanizm etkilerinin görülmesi ve bir kısmının Alevî, bir kısmının da Hayderî ve Kalenderî olmasıdır. (1994b; 286) Bu tasnif de metin merkezli olmaktan çok yazarın düşüncesine göre yapılmıştır.

Nihat Sami Banarlı (1907-1974), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* isimli eserinde Köprülü'nün tasnifinin etkisinde kalarak bu edebiyatı 'Tasavvuf Edebiyatı' ve 'Tasavvufî Halk Edebiyatı' şeklinde isimlendirerek birbirinden ayırmaktadır. (1983; 307, 325) Banarlı meşhur eserinde önce Türk edebiyatını yüksek zümre, halk ve tasavvuf olarak üçe ayırmaktadır. Tarikat mensuplarının meydana getirdiği edebiyat olan tasavvuf edebiyatına tekke de denilebileceğini söylerken (1983; 216) tekke ile tasavvuftan aynı anlamdaymış gibi bahsetmektedir. Ayrıca bu edebiyatın divan ve halk edebiyatı arasında köprü vazifesini gördüğünü de ilave

etmektedir. Bektaşiliği halk tarikatı, Mevlevîliği ise yüksek zümre tarikatı olarak görmektedir. (1983; 291-294) Banarlı'nın bu kitabında isim konusunda bir birlik görülmemektedir. Bazen Türk tasavvuf edebiyatı bazen de tekke edebiyatı şeklinde geçmekte, ayrıca Hayderî ve Kalenderî dervişlerin meydana getirdiği eserleri de 'Tasavvufi Halk Edebiyatı' adıyla tarif etmektedir. Daha çok Bektaşî ve Babaî tarikatları arasında gelişen bu edebiyatın temsilcileri arasında Yunus Emre'nin en önde gelen şair olarak zikredilmesi dikkat çekmektedir.

Vasfi Mahir Kocatürk (1907-1961) *Türk Edebiyat Tarihi* isimli eserinde edebiyatımızı saz, divan ve tekke başlıkları altında üç bölümde incelemektedir. (1968; 52) Tekke edebiyatının ilk büyük temsilcisi olarak da Ahmet Yesevî'yi zikretmektedir. (s. 53) Bu eserde tasavvufi ve tasavvufi halk şiiri ayrımı yapılmamakta, hepsi tekke edebiyatı adı altında incelenmektedir.

Amil Çelebioğlu (1934-1990) makalelerinde dini-tasavvufi edebiyatı kullanmayı tercih etmekle birlikte, muhtelif yazılarında İslâmî-Türk edebiyatını da kullanmıştır. O tasavvufu müstakil bir edebiyat olarak görmemekte, dinî edebiyatın bir parçası olarak ele almaktadır. (1998; 697-701)

Cemal Kurnaz (2002; 44) ve **Mustafa Tatçı** (1997) daha çok dinî-tasavvufi halk edebiyatı ismini tercih etmektedirler. Kitaplarının başlığında bu ismi kullanırken kitaptaki ilk yazıda İslâmî Türk edebiyatını tercih etmişlerdir (1997; 1). Tatçı, daha sonra yazdığı bazı eser, makale ve söyleşilerinde "Türk Tasavvuf Edebiyatı" ismini tercih etmiştir.

Konuyla ilgili müstakil kitaplar yazan Abdurrahman Güzel ve Erman Artun eserlerine "*Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*" adını vermişlerdir. Bu konuda yaptığı müstakil çalışmalarla öne çıkan **Abdurrahman Güzel** kitabında birçok yerde tekke edebiyatı adlandırmasını da kullanmaktadır. Güzel, dini-tasavvuf edebiyatının kökenini İslamiyet öncesine kadar götürmekte, Uygurlar döneminde dini ve vecdî muhtevalı eserleri bu edebiyatın öncülleri saymakta, İslamiyet'le birlikte daha güçlü örneklerin verildiğini belirtmektedir. (2000; 17)

Erman Artun'da gördüğümüz tasnif farklıdır. Artun konuyu önce 'Dini-tasavvufi halk edebiyatı' ve 'klasik tasavvuf edebiyatı' olarak ikiye ayırmaktadır. (2002; 46-47) Birincisinden halk edebiyatı içinde gelişen, ikincisinden de divan edebiyatı bünyesinde gelişen edebiyat kastedilmektedir. Artun'a göre şehir merkezlerinde ve aruzla yazılan tasavvufi şiirlerde telkin görülmez. Buna karşın halk arasında yayılmış tarikatların mensuplarının şiirlerinde, muhataplarının halk olması hasebiyle halk şiirinden aldıkları biçim ve türlerde halkın anlayacağı bir dille yazmışlardır. Bunlar tam anlamıyla ne divan şairi ne de âşık sayılabilirler. Eğer divan şiirinin formlarını kullandıysa tasavvufi halk şairi ve halk şiirine yakın ise hak aşığı şeklinde iki ayrı zümreye ayırmaktadır. (2002; 47-48) Hak aşıkları diğerlerinden telkinci yaklaşım sahibi olmaları bakımından da ayrılırlar. Görüldüğü gibi Köprülü'den esinlenen bu tasnifte de birbirinin içine giren şiir ve şairlerin olması kaçınılmazdır.

Artun ayrıca, beslendikleri kaynak bakımından dini-tasavvufi halk edebiyatını zümrelere ayırmaktadır. (2002; 50-57) Zühdi halk edebiyatı, Melâmî-Hamzâvî zümre edebiyatı ve Alevi-Bektaşî zümre edebiyatı olmak üzere üçe taksim etmektedir. Son ikisine mensup şairlerin isimlerini verirken ilkinde herhangi bir isim vermediği için hangi şairleri kastettiği tam olarak anlaşılmamaktadır. Ayrıca yukarıda isimleri verilen edebiyatları zümre edebiyatı başlığı altında incelerken Bâtînî, Hurûfî ve İşrâkîlik akımlarını yukarıdaki edebiyatları etkileyen zümreler olarak tasnif etmektedir. Gölpinarlı'nın tasnifi etkisi altında yapılan bu tasnif kendi içinde bir takım problemleri barındırmaktadır.

Nurettin Albayrak tekke dışında gelişen ve dini yönü ağır basan eserlerin de bu bölüme girmesinden dolayı tekke edebiyatı teriminin anlamını 'Dini-tasavvufi halk edebiyatı' şeklinde genişletmiştir. (2004: 228-229)

Bunlardan başka birçok araştırmacı eserlerinde konu ile ilgili değişik isimlendirme ve tasniflerde bulunmuşlardır. **Suat Batur** *Açıklamalı-Örnekli Türk Halk Edebiyatı* isimli eserinde 'Dinsel-Tasavvufi Türk Halk Şiiri'ni kullanmıştır. (1998; 276-308) Ancak bu isim oldukça sorunlu olup birincisinde Türkçe -sel ekini kullanıp ikincisinde Farsça nisbet i'sini kullanması tutarsızlık olup kulağa hoş gelmemektedir.*

Metin Karadağ isim olarak 'Tekke Şiiri'nin en iyi tercih olduğu görüşündedir. Ancak bu *tabirle sadece dervişlik mahsülleri ve sadece tekke meydanına gelen şiirleri değil, onlara mahsus evsafı taşıyan bütün dini şiirlere de teşmil etmek lazımdır*, demektedir. (1993; 132) Gölpinarlı'nın tasnifine bağlı kalarak tekke edebiyatı altında zümre edebiyatlarını incelemekte, Alevi-Bektaşî ve Hamzavi-Melâmî alt başlıklarına ayırmaktadır. (133-135) Ancak zümre edebiyatları aralarında olduğu söylenen farklara baktığımızda genel tekke şiiri ile aralarında pek bir farkın olmadığı görülür. Hele Hamzavi-Melâmî şiirini açıklamak için söylenen özellikleri tüm şiirlere teşmil edebiliriz. Dolayısıyla Karadağ'ın bu tasnifini açıklarken ileri sürdüğü görüşler oldukça tartışmalıdır.

Öcal Oğuz ise Alevi-Bektaşî Edebiyatı gibi zümreye dayalı tasnif ve isimlendirmelere karşı çıkmakta, Kadiri, Nakşi vs. edebiyatı olmayacağı gibi onun da olamayacağını söylemektedir. (2000; 92)²

Mustafa Sever *Türk Halk Şiiri* isimli eserinde kendisinden öncekilerden daha farklı bir tasnif yapmaktadır. Söz konusu şiirleri yazan şairleri aşık bahsi altında incelemektedir. Aşıkları buldukları zümrelere göre köylü, kasaba, yeniçeri, göçebe ve tasavvuf olarak beşe ayırmakta, mezkur şiirleri beşinci başlık altında incelemektedir. (2003; 39) Bu tasnif de tasavvufi şiirin tamamını kapsamamaktadır.

* Ayrıca belagat bakımından da bu isimlendirme kusurludur (kıyasa muhalefet).

² Böyle olmakla beraber başlığı Alevi-Bektaşî edebiyatı olan çok sayıda eser yayınlanmış ve bu eserler müstakil bir literatür oluşturacak mahiyete erişmiştir.

Tekke-Tasavvuf Edebiyatı adlandırmasını kullanan diğer iki araştırmacı **R. Bahar Akarpınar** ve **Mustafa Arslan**'dır (2006; 213). Araştırmacılar, bugüne kadar kullanılan isimleri sıraladıktan sonra konu ile ilgili tartışmaların kısa bir özetini vermekte, konunun sınırlarını belirlememin zorluğunu belirttikten sonra görüşlerini şöyle özetlemektedirler:

“Her metnin üretildiği ve tüketildiği çevrelerden “anlam” kazandığı; o çevrelerin dünyaya bakışını ve ortak değerlerini yansıttığı kabulünden yola çıkarak dini-tasavvufi karakterli metinlerin adlandırılmasında “belirli bir sosyal çevrede, belirli bir düşünceye göre, belirli işlevler yükleyerek, belirli icra ortamlarında aktarılacak üzere meydana getirilen edebi birikim” yaklaşımını vurgulayabilmek için “tekke-tasavvuf edebiyatı” ifadesinin kullanılabileceği kanaatindeyiz.” (2006; 215)

Öncekilerin zümre edebiyatıyla kastettiklerini farklı bir söylemle iddia eden R. Bahar Akarpınar bir başka makalesinde ise ‘tasavvufi halk edebiyatı’ ve ‘tasavvufi Türk edebiyatı’ isimlerini kullanmaktadır. (2006^b: 633–659) Tasavvufun konusu olan bilginin halka aktarılmasının şiir yoluyla olduğunu söyledikten sonra bu açıdan bakıldığında tasavvufi şiirin estetik bir yol değil, bir eğitim veya telkin yöntemi olarak seçildiğini söylemesi (2006: 632) Köprülü'nün en başta yapmış olduğu açıklamayla farklılık göstermektedir. Ayrıca tasavvufi şiirin tam da bu olmadığı daha farklı olduğu hep söylenegelmiştir.*

Sonuç

Halkbilimdeki gelişmeleri ve halk edebiyatı başlığı altında daha çok anonim eserlerin yer aldığını düşündüğümüzde, Abdurrahman Güzel'in de açıkça belirttiği gibi tasavvuf edebiyatının müstakil bir başlık altında incelenmesi bir zaruret halini almıştır. Nitekim son yıllarda bu başlıkla yayınlanan kitapların sayısının artıyor olması da bunu göstermektedir.

Bu edebiyata mensup şairlerin ortak özellikleri bir tarıkata mensup oluşlarıdır. Ancak bu mensubiyet de tek başına yetmemektedir. Bunun için sülûku esnasında yaşadığı yoğun duyguları dile getirmeli veya başlangıç düzeyinde olanları uyarmak ve eğitmek amacıyla yazılmalıdır. Bu iki amaç dışında yazılanlar bu edebiyatın konusu değildir. Biz, yukarıda sıralanan isimler arasında “**Türk Tasavvuf Edebiyatı**” isminin en doğrusu olduğunu düşünüyoruz. Gerekçelerim de şunlardır:

1. Bu edebiyatın konusu olan eserler Türkçe olduğu için baş tarafına Türk ibaresini koydum. Türkçe olmayan eserler konumuz içinde değildir. Ancak tasnifde Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi şeklinde bir ayırma gidilebilir, veya

---

* Yukarıda zikredilen isim ve eserlerin sayısı çoğaltılabilir. Ancak sonucu değiştirecek veya katkıda bulunacak bir görüş olmadığından ve tekrarlarla düşmemek için bunlarla yetinildi. Yukarıda isimlendirme ile ilgili görüşleri ve kullanımdaki tercihleri özetledik.

Anadolu sahası ve Orta Asya sahası gibi bir ayırım da yapılabilir. Ancak bu ayırımlar şimdilik ismi etkileyecek türde değildir.

2. İkinci olarak 'tasavvuf' diyerek dini edebiyat ile kastedilen türleri de dışarıda bırakıyorum. Çünkü burada yer alan tevhid, münacat, naat vb. türler zaten klasik edebiyatımızın türleridir. Dolayısıyla onları oradan ayırmak klasik edebiyatımızı klasik yapan özellikleri koparmak demektir. Dini edebiyat içinde yer alan türlerin aslında klasik edebiyat içinde de yer aldığını düşündüğümüzde kesinlikle tasavvuf edebiyatının içinde yer almamalıdır.³ Ayrıca İslami Türk Edebiyatı içinde de aynı türler ve eserler zikredilmektedir. Dini-Tasavvufi olup İslami-Türk edebiyatının konusu olmayan hiçbir eser bulunmamaktadır. Ayrıca, mutasavvıf şairlerin, şiirlerinde eleştirdikleri zahid tipiyle bir arada zikredilmekten hoşlanacaklarını da sanmıyorum.

3. Edebiyat diyerek de hem manzum hem de mensur eserleri alıyoruz. Bununla beraber tasavvuf edebiyatıyla kastedilen ağırlıklı olarak şiirdir. Mensur eserler daha çok öğretme amacıyla yazıldıkları ve edebi bir kaygı taşımadıkları için bu bahiste değerlendirilmelerine gerek görülmemektedir. Ancak şiirlerde geçen kimi kavram ve terimlerin daha iyi anlaşılması için bu tür kaynaklara müracaat edilmelidir. Edebiyat şeklinde isimlendirilmesi bundan sonra yazılacak tüm edebi eserleri de kapsamı içindir.

Burada ileri sürmek istediğim bir öneri de şudur: Türk Tasavvuf Edebiyatı olarak isimlendirdiğimiz bu tür, halk edebiyatçılarının konusu olmaktan çıkarılmalı ve müstakil bir bilim dalı gibi düşünülmelidir. Halk edebiyatçısı olmak için alınan eğitim tasavvufi metinleri okuyup anlamlandırmaya cevap verememektedir. Ayrıca incelediğim kitaplarda, tasavvuf edebiyatı bölümlerinin tekrardan ibaret olduğunu, örneklerin bile neredeyse aynı olduğunu gördüm. Halk edebiyatçılarının çalışmalarına baktığımızda ise içlerinde tasavvuf edebiyatı ile uğraşan birisine rastlamadım. Tanıdığım bazı halk edebiyatı uzmanlarıyla konuyu tartıştımda bana derslerinde tasavvuf edebiyatı metinlerini anlatırken çok zorlandıklarını, bilinen şeyleri tekrardan öteye gidemediklerini söylediler. Ayrıca halk edebiyatı araştırmacılarından tasavvuf edebiyatını anlamalarını beklemek onlara haksızlık etmek olur.

---

³ Amil Çelebioğlu "Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler" başlıklı makalesinde dinî-ahlakî, dinî-tasavvufî ve dinî-menkıbevî diye konularına göre bir isimlendirmede bulduktan sonra hepsini de İslâmî Türk Edebiyatı başlığı altında değerlendirmektedir. Ayrıca lâdinî edebiyatın bile tam manasıyla değerlendirilebilmesi için dinî edebiyatın da bilinmesi gerektiğini söylemesi (1998; 364-5), onun bir tasnif ve isimlendirmeden ziyâde bir tespitte bulunması şeklinde değerlendirilebilir.

Bibliyografya

- Akarpınar Reyhan. , Mustafa Arslan (2006), “Tekke-Tasavvuf Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed. M. Öcal Oğuz, 4. Bs. , Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akarpınar, Reyhan (2006^b), “Tasavvufi Halk Şiiri”, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, ed. Talat Sait Halman vd. , Ankara: Kültür Bakanlığı, 630-660.
- Albayrak, Nureddin (2005), “Türk Halk Edebiyatının Kapsamı Üzerine Bir Deneme”, *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları Festschrift in Honor of Orhan Okay*, 30/1 ss. 111-115.
- Artun, Erman (2002), *Dini Tasavvufi Halk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Batur, Suat (1998), *Açıklamalı-Örnekli Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Boratav, Pertev Naili (1992), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 6. Bs. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, Pertev Naili (2000), *Halk Edebiyatı Dersleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili (2000^b), *İzahlı Halk Şairleri Antolojisi*, Yay. Haz. Metin Turan, İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Bölükbaşı, Rıza Tefvik (1982), *Rıza Tefvik'in tekke ve halk edebiyatı ile ilgili makaleleri*; haz. Abdullah Uçman, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çelebioğlu, Amil, (1998), “Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB.
- Elçin, Şükrü (1986): *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yay.
- Elçin, Şükrü (1977), *Halk Edebiyatı Çalışmaları*, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1968), “Halk Edebiyatında Zümre Edebiyatları”, *Türk Dili* XIX/207, 357-374.
- Güzel , Abdurrahman (2000), *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güzel, Abdurrahman- Ali Torun, (2005), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 3. bs. Ankara: Akçağ.
- Karadağ, Metin (1993), *Türk Halk Şiiri (Tarihçe-Temel Bilgiler-Örnekler)*, Balıkesir: Alem Kitabevi.
- Kocatürk, Vasfi Mahir (1968), *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara: Edebiyat Yayınları.
- Köprülü, Fuad (1991), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: DİB Yayınları.
- Köprülü, Fuad (1981), *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Ötügen.
- Kurnaz, Cemal (2002), *Eski Türk Edebiyatı*, 2. Bs. , Ankara: Akçağ.

- Levend, Agah Sırrı (1968), "Halk ve Tasavvufi Halk Edebiyatı ", *Türk Dili* XIX/207, 171-185).
- Levend, Agah Sırrı (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi I*, 3. Baskı, Ankara: TTK.
- Pekolcay, Necla vd. (1994), *İslami Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş*, 3. Bs. , İstanbul: Kitabevi.
- Pekolcay, Necla; (1994^b), *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi.
- Sever, Mustafa (2003), *Türk Halk Şiiri*, Ankara: Kurmay Basın Yayın.
- Şehabeddin Süleyman; Mehmed Fuad Köprülü, (1913), *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*, İstanbul: Tefeyyüz Kitabhanesi.
- Tatçı, Mustafa (1997); *Edebiyattan İçeri: Dini Tasvufî Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Turkish Mystic literature or Dervish lodge's literature?

İsmail GÜLEÇ

Parallel to the increase in Turkish universities and researchers in recent years, studies about Islamic mystic-monastery literature have accumulated to considerable amount of references. New studies have better defined the periphery of this subject. This type of literature that was previously examined only as a chapter in books about folk literature has recently become the subject of separate books. However there isn't any substantial unity yet in the nomenclature of Islamic mystic poetry considered to be one of the significant creative aspects of our literature. This type of poetry commonly termed as '*tasavvufâne*', '*rindâne*', '*hakîmâne*', '*ârifâne*' is frequently considered as a style within classical Turkish literature. Such poetry has been referred to as Islamic, Islamic-Turkish, mystic, religious-mystic, Islamic monastery, community-cult literature and has been categorised quite differently depending on researchers' opinions and judgement.

According to the categorisations made in modern encyclopaedic and academic publications Islamic mystic-monastery literature is considered as a subgroup of folk literature alongside anonymous and âşık⁴ literature. The amalgamation of anonymous folk literature and ethnological studies along with this subject being transformed into an independent discipline within itself has resulted in the differentiation of âşık and Islamic monastery literature. Nowadays days these two styles of poetry are considered independently.

The formation and development of this literary style is closely related to the arrival of Islamic mystic movements into Anatolia. Historical developments must definitely be considered to better understand this issue.

Considering the developments in ethnology and that there are more anonymous works under the main heading of folk literature, as explicitly said by Abdurrahman Güzel, it is a necessity to consider Islamic-mystic literature under an independent heading. As a matter of fact the recent increase in books published under this heading is an indicator of such a change.

The common feature of poets from this literary style is that they are all members of cults. However allegiance to the cult alone is not satisfactory on its own. Poets have to express the intense feelings experienced on entering the cult or write these feelings to warn and educate people at beginner levels. Anything written other than these two purposes is not the subject of this literary style. Amongst the several names listed above we think that "**Turkish Islamic-Mystic Literature (Türk Tasavvuf Edebiyatı)**" is the most appropriate term. My justification is as follows:

1. I incorporated the expression "Turkish" as the entire works subject of this literary style is written in Turkish. Works written in other languages is not the

---

⁴ Âşık (*ashuk*): wandering bard

subject of this study. However a further distinction could be made in the form of Eastern Turkish and Western Turkish or alternatively Anatolian and Central Asian. However such a distinction is not specific enough to affect the term for the time being.

2. Secondly, by saying "Islamic-Mystic" I am excluding all styles referring to religious literature. This is because styles such as *tevhid*, *münacat*, *naat* etc. are all elements of classical Turkish literature. Hence, separating these would translate as detaching classical element of our classic literature. In fact, when we consider the styles within religious literature are also part of classic literature this style should certainly not be included in mystic literature. Additionally same styles and works are also mentioned within Islamic-Turkish Literature. There is no work to be religious-mystic and not be subjected to Islamic-Turkish literature. I also believe that mystic poets would not like to be alluded to the personality type called "*zahid*" meaning devotee that is always criticised in their poetry.

3. By literature we include both verse and prose. Nevertheless the term mystic literature predominantly means poetry. As the works of prose are rather written with educational purposes and generally has no literary concern, there is no need to be evaluated in this discussion. Yet some of the concepts and terminology used within this style of poetry should be consulted to those type of references in order to be better understood. Naming it as literature aims for the coming literary works to be included in.

Another point I would like to put forth is as follows: This style named as Turkish Mystic Literature should be excluded as a subject of folk literature and must be considered as an independent discipline. The education given to researchers on folk literature does not meet the necessary understanding for comprehension and interpretation of mystic texts. Besides I realised that the chapters on mystic literature in the books I've researched were only repetitions and almost all the examples have been the same. And when we look through the works of folk literature researchers I have not met someone interested in mystic literature. When I discussed the subject with some acquainted specialists on folk literature they told me that they had really hard time in teaching mystic literary texts and they could do nothing but repeat the already known. Moreover it is not fair to expect folk literature researchers to understand mystic literature.